

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG • цена 5 лв. • ЮНИ 2015

NATIONAL GEOGRAPHIC

БЪЛГАРИЯ

ТРЕВА

НАУЧЕН ПОГЛЕД КЪМ МАРИХУАНАТА

Скално
катерене
в България

Как плененият
делфин се учи
да бъде див

Живите
богини на
Непал

9 771312 657220

5
лв.
06

NATIONAL
GEOGRAPHIC

ЮНИ 2015 г. БР. 6 (116)

Деветгодишната Дангол, кумари от Токха, Непал, станала жива богиня като бебе.

56 Живите богини на Непал

В непалската традиция едно малко момиче може да се превърне в жива богиня – но само за малко.

Текст: Изабела Трий Снимки: Стефани Синклер

32

Тревна култура

Заедно с все по-широкото приемане на марихуаната се пораждат все повече дебати за потенциалните ползи и вреди от нея.

Текст: Хамптън Сайдс
Снимки: Лин Джонсън

76

Вертикална България

Как човек се влюбва в скалите – тръгваме по най-красивите и опасни маршрути за скално катерене у нас.

Текст: Любомир Кюмюрджиев
Снимки: Руслан Вакрилов

88

Родени да бъдат свободни

Могат ли делфините да се върнат в морето, след като са живели в плен? Някои могат – стига само да се научат да бъдат отново диви.

Текст: Тим Цимерман

На корицата: Чрез кръстосване са създадени безброй сортове канабис. Цъфтящото растение, познато като марихуана, може да достигне височина 5 м.
Фото илюстрация: Бил Мар

ГЛОБУС

Наука

НОВ ПЪТ

Като се възползват от свиващата се ледена покривка, някои компании планират да положат 15 000-километров кабел през Канадска Арктика на стойност над 600 млн. долара.

Арктически оптичен кабел

СЕВЕРНА
АМЕРИКА

ВСЕ ПО-БЪРЗО

Планираният за 2015 г. „Хайберния Експрес“ – първата трансатлантическа връзка от 2003 г. насам – ще спести милисекунди от финансовите транзакции в глобален мащаб.

Хайберния Експрес

АВАРИИ

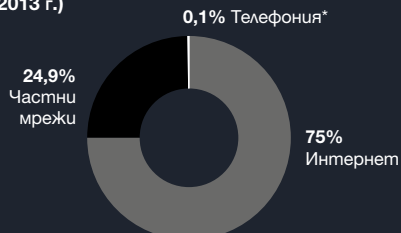
В световен мащаб на всеки няколко дни се поврежда кабел. Повечето аварии се дължат на влачеци се котви и риболовни тралове. Земетресенията също представляват опасност.

ЮЖНА
АМЕРИКА

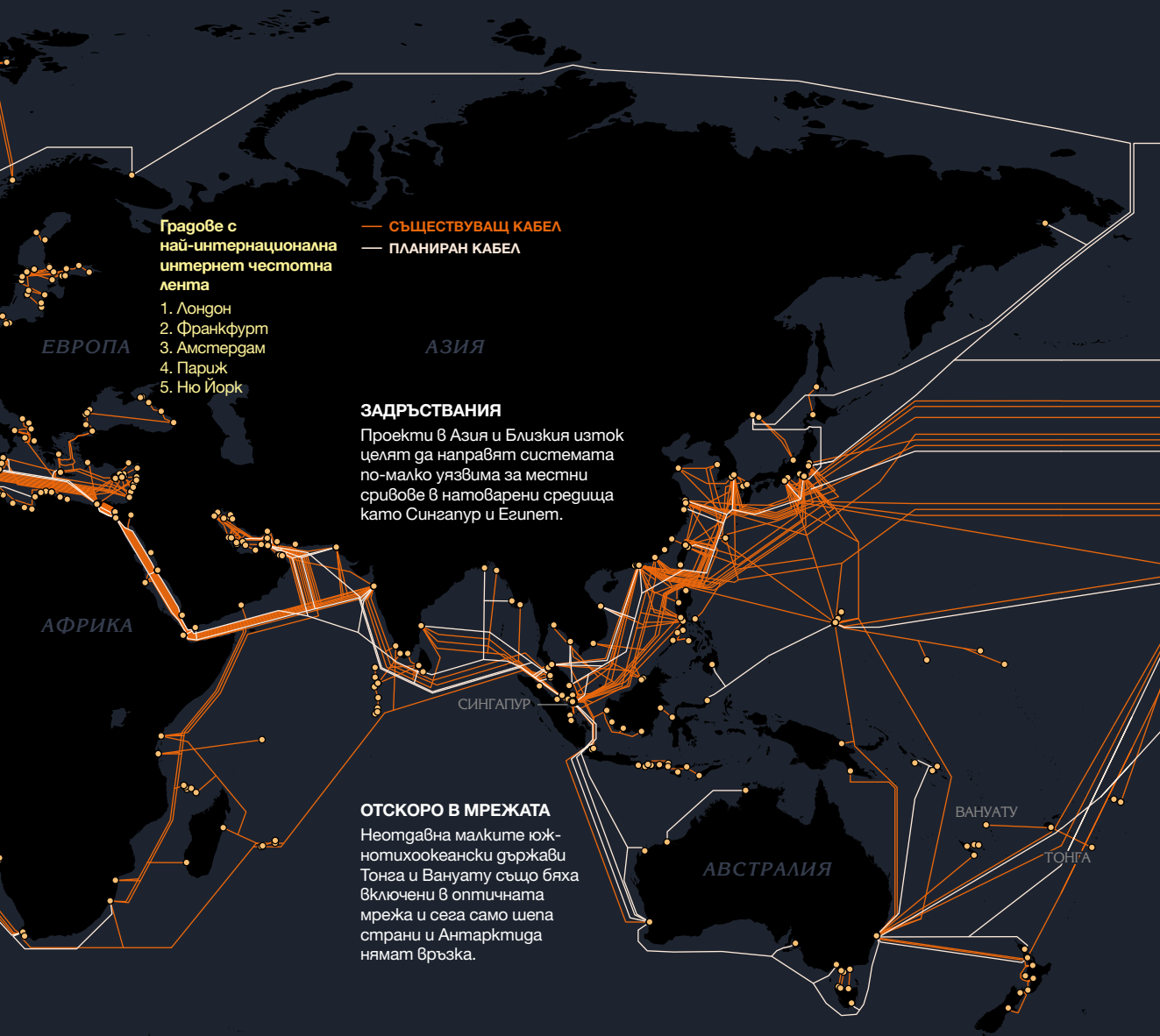
Комуникациите на първо място

Междуконтиненталната комуникационна „магистрала“ е изминала дълъг път, откакто през 1858 г. на дъното на Атлантика бил положен първият телеграфен меден кабел с капацитет няколко думи в минута. Скоро „Хайберния Експрес“, първият нов трансатлантически оптичен кабел от 10 години насам, ще може да изстреля информация колкото 125-годишното течение на *National Geographic* за 30 милисекунди. Океанското дъно е кръстосано от ок. 930 000 км кабели – обширна система от магистрали, които пренасят почти целия цифров трафик в света и спестяват милисекунди комуникационно време. — Том О'Нийл

ДАННИ, ТЕЧАЩИ ПО МРЕЖИТЕ (2013 г.)

*ОБАЖДАНИЯ ОТ ВИДА ГЛАС ЧРЕЗ ИНТЕРНЕТ ПРОТОКОЛ, ВКЛЮЧЕНИ В ДРУГИ КАТЕГОРИИ

АНАТОМИЯ НА ПОДВОДНИТЕ КАБЕЛИ

РАСТЯЩ КАПАЦИТЕТ

От 2007 г. насам потреблението се е увеличило 16 пъти. Европейският трафик оглавява ръста, а Близкият изток и Африка са с най-бързи темпове на растеж.

185
Терабити в секунда

11,1

2007 г.

2014 г.

Загадка с динозаври

На пръв поглед находката на 120 млн. години в Североизточен Китай прилича на гнездо с малки динозаври и по-възрастен придружител. Палеонтологът Брандън Хендрик изследва наскоро необичайната група. Земеделци разкопали голямата вкаменелост с диаметър близо 0,9 м, но не обърнаха внимание на околните структури, които биха помогнали да си обясним какво са правели динозаврите. Колкото повече Хендрик се вглеждал в детайлите, толкова по-малко му се струвало, че вижда група бебета в гнездо.

Според него има две възможности. Може би динозаврите се криели в бърлога, която се срутила и ги смазала. Видът им – пситакозавър или „папагалов гущер“ заради големия клон – вероятно живеел на големи стада. „Били изключително успешен вид – казва Хендрик. – Откривани са из цяла Азия и всички месоядни динозаври със сигурност са обичали да ги похапват.“ Но предвид позитите на телата и естеството на околните скали, по-вероятно е да са станали жертви на кално свлачище, което внезапно ги помело и погребало завинаги. —А. Р. Уилиамс

Сингапур

Създадени от човека супердървета се извисяват на височина от 25 до 50 м в Крайбрежните градини. С площ от 100 хектара този парк за екотуризъм, създаден преди 3 години, промотира чистата вода, соларната енергия, устойчивите практики и растителното разнообразие.

СНИМКА: ЛУКА ЛОКАТЕЛИ, INSTITUTE

Твърденията за
лечебните ползи
от марихуаната
се множат.

Но какво знаем в
действителност?

Тревна Култ

Защитниците на марихуаната смятат, че тя спасява хората от болести и болка. Работник от Сиатъл,

УРА

отглеждащ канабис, държи покрито със смолист прашец съцветие на сорта „Боровинков чийзкейк“.

Филип Хаг, главният ботаник в генвърска компания за канабис, наречена „Майндфул“, души корените на едно растение, за да провери дали е здраво. През по-голямата част от живота си той е отглеждал канабис и е пътувал по света, издирвайки множество сортове. Интересува се от развиване на нови сортове с по-високи концентрации на по-неизвестните съставки на марихуаната, които изглежда имат медицинско приложение. „Канабисът ми говори“ – казва той.

Текст: Хамптън Сайдс
Снимки: Лин Джонсън

Разбира се, канабисът не е новост. Той съпътства човечеството от цяла вечност.

В Сибир са намерени овъглени семена в надгробни могили още от 3000 г. пр.Хр. Китайците употребявали канабиса като лекарство преди хилядолетия. Марихуаната е свързана дълбоко и с Америка. През по-голямата част от историята на страната канабисът бил законен и се използвал във всякакви тинктури и екстракти.

После дошъл филмът „Марихуаненото безумие“. Марихуаната – убиецът на младежта. Унищожителният плевел. Наркотикът за бягство от реалността. Растението минало в нелегалност за близо 70 години, а медицинските изследвания били почти прекратени. В САЩ повечето хора, разширяващи познанията за канабиса, били по дефиниция престъпници.

Но днес, докато все повече хора се обръщат към него, за да лекуват заболявания, науката за канабиса се възражда. Вивек Мурти, главният хирург на САЩ, наскоро изрази интерес към възможните открития на науката за марихуаната, отбелязвайки, че според предварителните

данни тя може да „помага при определени медицински състояния и симптоми“.

В 23 щата и в окръг Колумбия канабисът е законен за някои медицински цели, а повечето американци подкрепят легализацията на употребата му за развлечение. Други държави също преосмислят отношението си към „тревата“. Уругвай гласува за легализирането ѝ. Португалия я декриминализира. Израел, Канада и Холандия имат програми за медицинска марихуана, а през последните години безброй държави либерализираха законите за притежанието ѝ.

Ганджата около нас просто става все повече. Да, пушенето ѝ може да доведе до временни пристъпи на неконтролируем смях, интензивно втрещаване в обувките, амнезия за случилото се преди две секунди и вълчи апетит за царевични пръчици. Въпреки че няма докладван смъртен случай от свръхдоза, марихуаната – особено съвременните ѝ силни разновидности – е също мощен, а при някои обстоятелства – и вреден наркотик.

Въпреки това той не е особено благосклонен към легализирането на канабиса за развлечение. Не смята, че някой трябва да попада в затвора за притежанието ѝ, но твърди, че „марихуаната не е безобидна субстанция“, особено за младите хора. Цитира проучвания, според които продължителната употреба на сортове марихуана с високо съдържание на ТХК може да промени начина, по който расте развиващият се мозък. Отбелязва, че при някои хора канабисът може да провокира сериозни и опасни за здравето пристъпи на тревожност. Посочва и проучвания, които подсказват, че канабисът може да отключи развитието на шизофрения у хора, които имат генетично предразположение към болестта.

Ако зависеше от него, употребата на тревата за развлечение би отстъпила пред сериозното и ентусиазирано одобрение на канабиса, но само като лечебна субстанция, която да бъде стриктно регулирана и неуморно изследвана. „В момента – жалва се той, – хората не знаят какво получават. За да може да се приложи в медицинския свят, тази субстанция трябва да има измерим ефект. Ако не можем да го измерим, това не е наука.“

През 1992 г. Мешулам и няколко колеги направили необичайно откритие. Изолирали вещество, изработвано от човешкото тяло, което се свързва със същия рецептор в мозъка, с който се свързва и ТХК. Мешулам го нареклъ анандамид – от санскритската дума за „върховна радост“. Когато го питам защо не му е дал име на иврит, той отвръща: „Защото на иврит нямаме много думи за щастие. Евреите не обичат да са щастливи.“

Оттогава насам са открити още няколко други т.нар. ендоканабиноиди и рецепторите за тях. Учените започнали да схващат, че ендоканабиноидите взаимодействат със специфична неврологична мрежа – подобно на ендорфините, серотонина и допамина. Физическите упражнения, отбелязва Мешулам, доказано увеличават нивата на ендоканабиноидите в мозъка и

„това вероятно е причината за „опиянението“ при любителите на джогинга“. Тези вещества, обяснява той, очевидно играят важна роля в основни функции като паметта, равновесието, движенията, здравето на имунната система и защитата на нервната система.

Обикновено фармацевтичните компании, произвеждащи лекарства на основата на канабиса, се опитват да изолират индивидуални екстракти от растението. Но Мешулам силно подозира, че в някои случаи тези вещества биха работили много по-добре съвместно с други съставки в марихуаната. Този, както той го нарича, „ефект на антуража“ е просто поредната тайна на канабиса, която според Мешулам изисква по-задълбочено проучване.

БОТАНИКЪТ

Към светлината

Сградата с площ 4100 кв.м изпъква с големината си срещу един полицейски участък в Денвър, на чакълеста улица с пригодени за живеене бивши складове, известна като Зеления път. Вратата се отваря с жужене и ме посреща главният ботаник на „Майндфул“, една от най-големите компании за канабис в света. Филип Хаг, на 38 години, с живи сини очи, носи дрехи в милитъри стил и кубинки, а по лицето му е изписана усмивката на човек, на когото още не му се вярва, че е открил своето призвание. Хаг описва себе си като страстен градинар още от 8-годишен, когато бил голям поклонник на великия ботаник Лутър Бърбанк. Годици наред Хаг отглеждал коледни звезди, каладиуми, хризантеми и други растения в семейния разсадник в Тексас. Но сега щедро отрупва с внимание много по-доходоносни стръкове.

Той ме превежда през оживения офис на „Майндфул“ към вътрешните коридори. Фирмата съхранява във фризери семена от къде ли не – Азия, Индия, Северна Африка, Карибието. Световен пътешественик, Хаг силно се интересува от историческото биоразнообразие на това растение и банката му със семена от редки, диви или древни, регистрирани от него сортове е значителна част от интелектуалния капитал на „Майндфул“. „Трябва да осъзнаем, че хората

Хамптън Сайдс, автор на In the Kingdom of Ice и други истории, писа за о-в Врангел през май 2013 г. Лин Джонсън е заснела 23 истории за списанието.

Плащането в брой е правило за много фирми, занимаващи се с канабис, защото банките не желаят да се занимават с пари от продажби, свързани с марихуана. Джейсън „Дий“ Имо, който ръководи генвърска фирма за машини за извличане на съединения от канабиса, защитава приходите си с оръжие.

са еволюирали заедно с канабиса практически от зората на времето – казва той. – Той е по-древен от писмеността. Употребата на канабис е част от нас и винаги е било така. Тръгнал е от Централна Азия след последния ледников период и се е разпространил по цялата планета заедно с човека.“

Когато през 2009 г. Министерството на правосъдието на САЩ обявило, че няма да преследва хора, които се съобразяват с щатските закони за медицинската употреба на марихуана, Хаг погледнал жена си и казал: „Местим се в Денвър.“ Сега той управлява една от най-известните

„плантации“ в света, където избуяват над 20 000 стръка канабис.

Изнизваме се покрай помещенията за сушене и напред по коридор, пълен с помпи, вентилатори, филтри, генератори и машини за почистване на съцветията. Край нас минава мотокар. Охранителните камери заснемат всичко, докато млади работници в медицински униформи щъкат наоколо. „Майндфул“ има големи планове за разширение чрез изграждане на подобни комплекси и в други щати. „Тревата е яка!“ – казва Хаг със смях, който издава удивление и изтощение. Той отваря една врата и сиянието на

Бумът на марихуаната

Над 20 млн. американци са използвали марихуана през 2013 г. Според федералните закони притежанието и продажбата ѝ са незаконни, но медицинската ѝ употреба е законна в 23 щата и в окръг Колумбия. Също така много щати са намалили или премахнали наказанията за употребата ѝ за развлечение, което води до противоречащи си забрани и разрешения за хората, търсещи медицинска помощ или просто едно прилично напушване.

За лечение

Канабисът бил основна суровина за лечителите в Древен Китай, Индия и Гърция. Днес статутът му на незаконен наркотик според федералните закони възпрепятства учените, които искат да изучат медицинския му потенциал. Само две синтетични лекарства са получили одобрение от Агенцията по храните и лекарствата, а в момента се оценява един натурален извлек.

ГЛАУКОМА

Изследователите разработват лекарство, което наподобява способността на марихуаната да намалява очното налягане, но без страничните ефекти на растението.

МНОЖЕСТВЕНА СКЛЕРОЗА

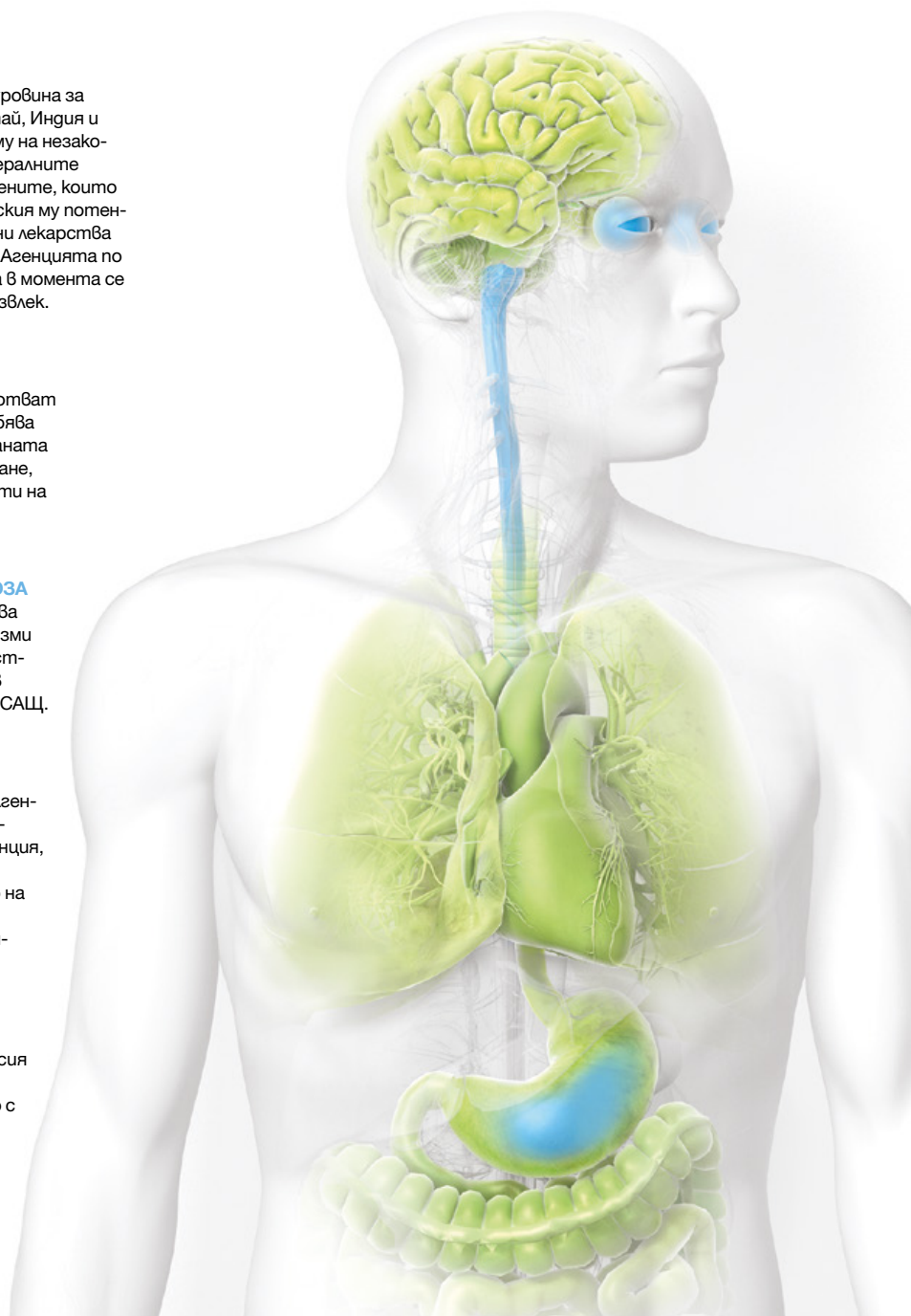
Екстракт, който облекчава болката и мускулните спазми при пациентите с множествена склероза, е одобрен в Европа и Канада, но не и в САЩ.

СПИН

Една от одобрените от Агенцията по храните и лекарствата версии на субстанция, открита в марихуаната, спомага за увеличаването на апетита и лечението на отслабването при пациентите с тази болест.

РАК

Другата синтетична версия се използва за лечение на прилошаването, свързано с химиотерапията.

от неприятните странични ефекти от химиотерапията. Няма съмнение, че тревата може да премахне световъртежа, да подобри апетита, да облекчи болките и да укрепи съня. Но би ли могла да излекува рака? Разровете се в интернет и ще намерите стотици, ако не и хиляди такива твърдения.

По-голямата част от тези твърдения са в най-добрия случай базирани на слухове, а в най-лошия са измама. Но се споменават също и лабораторни доказателства, според които канабиноидите са вероятни противоракови агенти, а много от тези сведения водят до една лаборатория в Испания, ръководена от сериозния и разсъдлив биохимик Мануел Гусман.

Гусман изучава канабиса от около 20 години. Срещам се с него в офиса му в университета

„Комплутенсе“ в Мадрид. Красив мъж в началото на 50-те, той говори бързо с мек глас, който кара слушателя да се навежда напред. „Когато някой вестник излезе с бомбастичното заглавие: „Мозъчен тумор победен с канабис!“, това не е истина – казва той. – В интернет има доста такива твърдения, но те са много, много неубедителни.“

Той се обръща към компютъра си. „Въпреки това нека ви покажа нещо.“ На екрана му светват две изображения на мозък на плъх, направени с ядрено-магнитен резонансен скенер. Животното има масивно петно в дясното полукулбо, причинено от човешки мозъчни ракови клетки, инжектирани от екипа на Гусман. „Това конкретно животно беше лекувано с ТХК в продължение на седмица – продължава Гусман – и ето какво се

му материал е ДНК от канабис, доставена от колорадски селекционери, които го извличат по методи, на които ги е научил той.

Кейн побутва с пръст едно от своите растения, изразявайки изумление от забраната в САЩ за промишлено отглеждане на коноп. „Влакната на конопа са с безпрецедентно качество – отбелязва той. – Това е култура с извънредно висока биомаса, която подхранва почвата и не изисква кой знае какви разходи. Всяка година внасяме от Китай и дори от Канада тонове и тонове коноп, но според федералната политика няма законен начин да го отглеждаме.

Като генетик Кейн изучава канабиса от уникална перспектива – рови се в ДНК-то му. Вече съществува груба схема на генома на канабиса, но тя е силно фрагментирана, разпръсната

на около 60 000 парчета. Амбициозната цел на Кейн, постигането на която ще му отнеме много години, е да събере тези фрагменти в правилния ред. „Аналогията, която използвам, е, че имаме 60 000 страници от нещо, което обещава да е отлична книга, но те са разпилени по целия под – казва той. – Все още нямаме представа как тези страници да бъдат подредени така, че да създадат една интересна история.“

„Натискът е силен – казва той, – защото този труд ще има огромно приложение и всичко, което правим в тази лаборатория, ще се проверява под лупа. Усеща се във въздуха. Хората искат това да се случи.“

Щом геномът бъде разчетен, предприемчивите генетици ще могат да го използват по неизброими начини, като например да създадат сортове,

ЖИВИТЕ БОГИНИ НА НЕПАЛ

*В долината Катманду малки
неварски момичета, наречени кумари,
са почитани като всемогъщи богини*

Деветгодишната Дангол, кумари от
Токха, станала жива богиня като бебе.
Смята се, че очите на кумари
привличат съзерцаващия ги към
директен контакт с божественото. За
религиозни фестивали рисуват челото
й в червено – знак за творческа енергия.

Текст: Изабела Трий
Снимки: Стефани Синклер

Уника Ваджрачаря може би се намира на божествения праг

и много скоро ще се превърне в една от най-почитаните фигури в Непал. Тя е на 6 години и в момента е обикновена ученичка. Въпреки стеснителността ѝ очите ѝ святкат любопитно. Не е свикнала да я посещават непознати. Усмивката вдълбава трапчинки в бузите ѝ, когато я питам какво ще прави, ако по-късно същия ден я изберат за *кумари*, или жива богиня – роля, която ще кара хората да коленичат пред нея.

„Ще мълча – казва тя. – Няма да ми е позволено да ходя на училище. Ще уча у дома и ще приемам поклонници всеки ден.“

Уника е непалка от етноса на неварите. Живее в Патан, официално известен като Лалитпур – град с население 230 000 души, предимно будисти, в плодородната долина Катманду в подножието на Хималаите. Неварите се гордеят, че са стожери на културата в долината и от векове крайтъгълен камък на тяхната култура е почитането на малки момичета като живи богини.

Процесът по избирането им включва таен ритуал, забранен дори за родителите на Уника. Питам я дали се притеснява. „Не – казва тя. – Само се вълнувам.“

Докаато напускаме дома ѝ – стара сграда от тухли и дърво с нисък таван в квартала Тхабу, – Уника подскача по тесните улици, теглейки за ръка майка си Сабита и по-голямата си сестра Бипхаса. Пътят пеша до Хакха Бахал е кратък – това е ограден от сгради вътрешен двор, където от векове насам членовете на рода ѝ живеят и се събират за религиозни ритуали и фестивали и където ще се проведе първият етап от избора. Уника носи

любимия си жълт суичър с качулка. Ако я изберат, това ще е един от последните пъти, в които ще го облече. Живата богиня може да носи само червено – цвета на творческата енергия, обикновено запазен за омъжените жени. Една съседка докосва бузите на Уника, минавайки край нея. „За кумари ли се готвиш, малката ми?“ – пита тя.

В неварската общност благоговейт пред кумарите. Смята се, че имат ясновидска дарба и способност да лекуват (особено страдащите от заболявания на кръвта), да изпълняват определени желания и да дават благословии за защита и благополучие. Преди всичко се смята, че те осигуряват непосредствена връзка между нашия свят и божествения и пораждат у поклонниците си *майтри бхавана* – дух на любов и доброжелателство към всичко.

Традицията води началото си поне от X в., когато малки момичета и момчета от цяла Южна Азия участвали в индуистки и будистки ритуали като медиуми предсказатели. Предполагамата им връзка с божественото и дарбата им да прокуват представлявали особен интерес за азиатските владетели. Векове по-късно традицията била подета от хора, живеещи по периферията на Индийския субконтинент – в Кашмир, Асам, Бенгал, Тамил Наду и Непал, – които следвали еретични религиозни практики, акцентиращи върху женската сила шакти и тантричния транс – състояние, породено от магични призовавания и ритуали, при които се смятало, че хората могат да се трансформират в божествени същества със свръхчовешки сили.

Уника Ваджрачаря, на 6 г., заема трона в първия си ген като кумари на Патан.
Краката ѝ са върху погност за гарове, а змийско божество пази главата ѝ.

Да те изберат за кумари се смята за най-висша чест.

„Тревожат ме разходите – казва ми той, – както и изискванията за ритуална чистота, които ще бъдат наложени на семейството.“

Една кумари е обременителна отговорност за всички, а тя ще тежи най-много на Рамеш, защото той осигурява семейството. Всеки ден тя трябва да носи специални дрехи и грим и да облича нови празнични одежди от скъпи платове поне два пъти годишно. Една стая от къщата – ценен ресурс в претъпкания град – трябва да бъде отделена за *пуджа*, или поклонение: стая с трон, където богинята може да приема поклонници. Всяка сутрин семейството трябва да

извършва *нитя пуджа* – ежедневни ритуали за почитането ѝ. Тя не може да излиза навън освен на празници и тогава трябва да бъде носена – на ръце или в паланкин, защото краката ѝ не бива да докосват земята. Може да яде само определени храни, без забранени продукти като кокоши яйца или пилешко. Домът трябва да се поддържа ритуално чист. Никой, който влиза в контакт с нея, не може да носи кожено облекло. И най-важното – кумари не бива да кърви. Вярва се, че духът на богинята, шакти, която влиза в тялото на момичето, когато то се превърне в кумари, ще я напусне, ако тя загуби и капка кръв. Дори

и случайна драскотина може да прекрати царуването ѝ. Живата богиня веднага бива детронирана, щом настъпи първият ѝ цикъл.

Рамеш се тревожи и за бъдещето на дъщеря си, ако я избера. Очаква се, че тя ще се върне към нормалния живот, но след години наред угаждане и изолация преходът от богиня към простосмъртна може да се окаже труден. Освен това се носят мрачни слухове за брачните перспективи пред бившите живи богини. „Мъжете са суеверни относно брака с бивша кумари – казва Рамеш. – Вярват, че ако се опитат, ще им се случат ужасни нещастия.“ Смята се, че в една бивша кумари духът на богинята може все още да е силен, дори след ритуалите за разпръскването му, на които бива подложена след освобождаването си.

В Патан само момичета от будисткото родословие Хакха Бахал могат да бъдат избирани за кумари и в крайна сметка накрая надделяват убежденията на старейшините бахали и желанието да се продължи традицията.

„Трябва да поддържахме традициите на предците си – казва ми Сабита. – Дълг на нашата общност е да осигурим жива богиня.“

ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО почти всеки град в долината Катманду си имал своя кумари. В градовете Катманду, Бхактапур и Патан имало по една за почти всеки квартал, както и специална

човешките права, които я смятат за форма на детско малтретиране, която ограничава свободата на момичетата и ги лишава от образование, и е особено пагубна за царските кумари на Патан и Катманду, които трябва да съблюдават стриктни правила за чистота и сегрегация.

Но през 2008 г. Върховният съд на Непал на практика отхвърли петицията на една неварска жена срещу традицията, позовавайки се на нейната културна и религиозна значимост. Четири кумари – в Катманду, Патан, Бхактапур и Нувакот, крепост на търговския път от Тибет през долината – получават правителствена подкрепа под формата на месечна стипендия, докато заемат поста, и доживотна пенсия, щом се оттеглят от него. Но на практика размерът на стипендията едва покрива цената на дрехите и ритуалните консумативи.

Вътрешният двор на Хакха Бахал, с извисяващите се покриви на пагодите, дървените платформи за отдиш и релефният бронзов параклис на Непоклатимия Буда, вече е претъпкан, когато ние с Уника, Сабита и Бипхаса влизаме вътре. Сред тълпата от местни зрители и поклонници е и тригодишната Анджила Ваджрачаря. Тя е единствената друга кандидатка за кумари и е оптимистично облечена за случая в червено, като кумари.

Ананта Джвалананда Раджупадия – главният свещеник на храма на Таледжу, който е долепен

Семейството изпълнява ритуали по почитането ѝ всяка сутрин.

„царска“ кумари, боготворена от бившите индуски царе. Оттогава насам много традиции са изчезнали, някои само през последните няколко десетилетия. В Му Бахал – организирана около централен двор общност на пет минути пеша северно от площад Дурбар в Катманду, поклонниците боготворят празен трон, след като последната им кумари се оттеглила през 1972 г. Патанската кумари е царска кумари, представляваща една от традициите на живата богиня в долината. През последните години традицията бива критикувана от активисти за

до стария царски дворец, където царете на Патан почитали царската кумари като своята родова богиня Таледжу – чака в двора. Това е първият случай, казва ми печално 77-годишният свещеник, в който има само две кандидатки за крайния избор. Би било благоприятно да са три. Той обвинява семейното планиране за намаляващия брой подходящи момичета, от които да се избира кумари, и казва, че родителите също демонстрират неохота.

Всеки невар си има хороскоп, съставен от астролог при раждането му. Хороскопът,

Уника седи на трона си в магазин в Лаганкхел, докато служител наглася сребърната огърлица, за която се смята, че ще я дари с божествена сила. Първата официална роля на новоизбраната кумари от Патан е да наблюдава ритуалното изкълване на фигурата на един бог на дъжда.

Уника демонстрира типично детска жизнерадост, но никога не ѝ се карат. В игрите с братчето и по-голямата си сестра тя винаги е главната. Никои не рискува да си навлече гнева на една жива богиня.

на Самита в продължение на месец, докато ги настанят в съседна сграда. Всеки ден Самита гледала поклонниците да се редят на опашка в дневната на семейството ѝ, докато друго малко момиченце заемало трона в нейната бивша стая за пуджа.

Сега Уника и семейството ѝ – както и тронът на кумари – са се преместили в съседната къща. Самита ходи на училище и напредва. Тя има приятели, някои от които са я посещавали, докато е била кумари в продължение на три години и половина. Но понякога тя все още сънува, че е кумари – сънища, от които се събужда с болезнено чувство на съжаление.

Попитах каква иска да стане, когато завърши училище. Чанира преведе приглушения отговор на Самита. „Иска да стане музикантка.“ А относно бъдещ брак – предполагам, че това е изключено? – попитах, спомняйки си какво беше казал Рамеш за ужасните нещастия, които се случвали със съпрузите на бившите кумари.

„Слуховете, че съпрузите на бившите кумари умират, не са верни – каза Чанира. – Това са измислици, които медиите непрестанно повтарят.“ Всъщност почти всяка бивша кумари на възраст за женене, независимо дали в Патан, Катманду или другаде в долината, е омъжена.

„ДА БЪДЕШ КУМАРИ Е ДАР. Чувствам се благословена, че бях избрана – добави Чанира. – Но има определени неща, които трябва да се подобрят за благото на кумари. Като например по-голяма финансова поддръжка от правителството, която да покрива разходите по ритуалите и обучението на богинята. Както и консултации, които да ѝ обяснят как ще се промени животът ѝ, след като престане да бъде кумари. Бих искала да има поддържаща общност от бивши кумари, помагачи на тази, която току-що е била отстранена. Боя се, че ако такива промени не настъпят, може да изгубим тази традиция завинаги.“ □

Когато земетресението на 25 април удари Непал, броят на NG бе вече в печат. Авторката на статията потърси скорошна информация за героините в този разказ.

Триетажната резиденция от XVIII в. на Живата богиня на Катманду устоя на земетресението, без дори да падне и керемидата от покрива ѝ. Отгървала се е като по чудо, предвид съдбата на двата най-прочути храма в Катманду, които са

ИЗ РОДИНАТА ПО

Текст: Любимир Кюмюрджиев

Снимки: Руслан Вакрилов

ВЕРТИКАЛА

Алпийска свързка от двама катерещи по Врачанската скална стена без използване на изкуствени опорни точки. Иво Нинов (на преден план) е поставил няколко рекорда в Йосемитската долина – Меката на катерачите в САЩ. Николай Петков е покорил хималайски върхове и е разработил множество маршрути за катерене у нас.

Голям камък се откъсва под ръката на Руслан Вакрилов, удря го в гърдите и продължава надолу, право към главата на осигуряващия. В такива случаи трябва да извикаш с все сила: „Камък!“, за да могат тези под теб да избегнат падащата тежест. Ала изненадата и уплахата блокират гърлото на катерача и той успява да издаде само нечленоразделен рев. Партньорът му все пак вижда опасността и в последния момент прави спасителна крачка встрани.

„Беше страшно!“ – спомня си 35-годишният Вакрилов, който от 14 години се е посветил на скалното катерене. „Това е опасен спорт. Случват се и инциденти, водещи до тежки контузии... понякога и до смърт.“ Руслан – или Рус, както го знаят в катерачните среди – е виждал зле пострадали крайници, а и сам е чупил крак, но с облекчение споделя, че досега не е присъствал на фатална злополука. Според него няма нищо по-важно от бързата, адекватна реакция на хората, с които катериш, защото всъщност можеш да разчиташ главно на тях – на спасителната служба често са нужни часове, за да пристигне на мястото на инцидента.

Задавам му въпроса, който мнозина биха отпразвили на мое място: „А защо човек трябва да се довежда до такива положения?“

„Защото позитивните изживявания в катеренето са несравнимо повече от произшествията

– отговаря той. – Като дълбокото, неописуемо чувство, обземащо те, когато си преборил много мъчен маршрут... или си прокарал нов!“ И ми разказва, доколкото думите могат да го предадат, какво е да си изморен, да си критично близо до лошо падане и да усещаш, че страхът те обзема, но да го превъзмogneш и от обречен да се превърнеш в победител. „Тогава се бориш да останеш максимално концентриран, да не изгубиш нито грам контрол! А когато излезеш успешно от ситуацията, радостта от живота е многократно по-силна, по-осъзната.“

ПЪРВИТЕ СЪСТЕЗАНИЯ ПО скално катерене в България се провеждат през 1952 г., но някои сънародници са катерили и преди това. Трудно е да се посочи рождена дата на този спорт у нас.

Всичко започва с избирането на скална стена с цел нейното вертикално изкачване. То може да се изпълни по различни начини; понякога се търсят технически най-сложните маршрути. „За скалното катерене казват, че е най-трудният и опасен начин да стигнеш до място, където нямаш никаква работа – смее се Рус. – То е елитарен спорт, който за мнозина е безсмислен.“ Въпреки уж характерната българска прагматичност, още през 30-те и 40-те години на XX в. в Лакатник са провеждани катерения на скалите в местността Алпийска поляна. Пак там, с разработването на обекта Вражите дупки през 90-те, настъпва подем на скалното катерене у

НАЙ-ПОПУЛЯРНИ ОБЕКТИ ЗА СКАЛНО КАТЕРЕНЕ В БЪЛГАРИЯ:

1. Враца; 2. Лакатник; 3. Тетевен и Рибарица; 4. Карлуково; 5. Рила;
6. Велико Търново и Дряново;
7. Табачка; 8. Пловдив; 9. Тюленово;
10. Белозграчик; 11. Плевен и Ловеч;
12. Сливен; 13. Боженица;
14. Пирин.

Хедър Уайднър от САЩ (гясно) катери по маршрут „Варна“ в Карлуково – един от основните обекти за спортно катерене у нас.

Ива Цанкова катери боулдъра АС/ДС в Национален парк „Рилски манастир“. Това е най-доброто място за практикуване на боулдъринг в България. Заради множеството подходящи камъни там то има потенциала да стане обект за катерене от световна величина.

получава медали и купи. Често постиженията му вижда само осигуряващият го на другия край на въжето.

Спортното катерене се провежда върху къси маршрути (10–50 м), с фиксирани точки за обезопасяване, предварително закрепени в скалата с анкерни болтове или химически залепени клинове. „Опитното око вижда къде по скалната повърхност минава линията на катерене – обяснява Вакрилов. – По нея на удобни разстояния се фиксират опорни точки.“ Катерачът поставя в планките на анкерните или лепени болтове карбинери с примки. За тях се закачва въжето, с което е вързан, така че, ако падне, да увисне на последния болт, за който е закачен.

Всеки маршрут има различна трудност. Напоследък в България са възприети френските единици за категоризиране: от 4А до 9А+. Категорията трудност се отбелязва в описанието на маршрутите. Тя е субективна, няма как да бъде точно измерена и стандартизирана. Когато няколко катерачи минат по един и същ маршрут, те стигат до консенсус за степента на неговата трудност. С времето категорията се утвърждава или променя.

„При спортното катерене осигуровката е отлична – подчертава Вакрилов. – Риск за живота на катерача почти няма. Да, възможно е да възникнат непредвидени проблеми, но такива може да се случат и във всеки друг спорт.“ После добавя: „Не всички ще се съгласят с мен, но смятам, че спортното катерене е на границата на екстремните спортове.“

Напоследък се развива друго направление, добило популярност под названието боулдъринг. То се практикува без въжета по няколко-метрови камъни, под които се поставят „креш пади“ – дюшеци от специална пяна. Психическото натоварване е по-слабо, но физическото е наистина голямо – движенията от хватка до хватка са много трудни, макар и по-малко на брой. „Тук е нужна повече експлозивна сила – казва Рус, – докато при по-дълги маршрути трябва издръжливост.“ Боулдърингът учи как да нагласиш тялото си, за да стигнеш от една хватка до следващата. Интересува те единствено как да се придвижиш така по скалата, че да я

изкачиш; ако паднеш, долу има дюшеци. Този вид катерене става все по-популярен, защото се практикува по-лесно от останалите – може и самостоятелно или пък с компания, за да е още по-забавно.

Далеч по-различно е алпийското катерене. Там няма предварително поставени опорни точки, а маршрутът е дълъг от 50 до 1000 м. Обикновено катерачите са двама: единият тръгва и разпъва въжето, после другият се изкачва до първия – така продължават нагоре по метода на гъсеницата. „В този вид катерене сам си поставяш опорните точки – казва Вакрилов. – Използваш релефа на скалата, търсиш цепнатини – и когато ги намериш, прилагаш откритията на катерачната индустрия.“

Откритията са част от това, което катерачите наричат „инвентар“. Сред тях е „френдът“, чиито рамена се прибират при стискане и той се вкарва в скалната цепнатина, а когато се пусне, се разтварят и се заклинват вътре. Същата роля имат и конусовидните метални клеми. Ползват се и клинове с ухо, които се набиват с чук в скалата. Обикновено вторият от свързката ги изважда. Не е лесно, но трябва да се прави, за да се използват и по-нагоре – катерачът не може да носи със себе си големи количества клинове.

Неизменна част от инвентара са еспадрилите – катерачни обувки, нямащи нищо общо с продаваните по магазините под същото название. Те трябва да са с поне един-два номера по-малки от този, който реално носиш: кракът вътре е свит и стегнат, тъй като често се налага да намиращ опора на немислимо малки повърхности, да стъпваш върху миниатюрни издатини. „В горещ ден пръстите се подуваат, в студен измръзват – разказва Рус. – Не след дълго започва пулсиране, болки... Нужни са месеци, за да се свикне с подобни обувки... Затова пък, когато сваляш еспадрилите, усещането е великолепно!“

Скалният катерач носи торба с магнезиев карбонат („Не е талк!“ – подчертава Вакрилов). Магнезият изсушава ръцете, премахва изпотяването и предотвратява хлъзгането.

За всяко катерене, освен боулдъринга, трябва „седалка“ – здрав колан, минаващ през кръста и бедрата. Въжето е промушено през специал-

Румен Нешев на финалните метри преди успешното преминаване – без използване на изкуствени опорни точки – на красивия, но и много труден маршрут Ел Чоро, един от емблематичните за спортното скално катерене в пещерата Проходна в Карлуково.

ни „уши“ в него – ако паднеш, седалката поема основната тежест и те пази от травми. Самото въже е от полиамид и е специално разработено за катерене. Външната му част предотвратява претриването, а от вътрешната идва основната му здравина. На дебелина въжетата са между 7,3 и 10,5 мм в диаметър. Най-общо се делят на динамични и статични. Катеренето се извършва главно с динамични (разтягащи се) въжета, които при падане амортизират удара на тялото. Дължината им по стандарт е от 50 до 80 м. Статичните въжета се ползват при индустриален алпинизъм, катерене в зала, за изтегляне на багажи и пр.

Към фиксираните болтове, френдовете и клемите (плюс „ексцентрици“, „слайдери“ и каквото още не) катерачът се „включва“ чрез „примки“ – динамични свързки от два карабинера и здрава лента помежду им. Обикновено той разполага с набор от 12 примки.

През зимата, когато е с ръкавици, катерачът използва ледокопи и други сечива със стоманени клюнове и куки. Каската е препоръчителна при спортното и задължителна при алпийското катерене.

Важна част от инвентара е протриващото устройство за осигуряване – алуминиева пластина, през която минава въжето при осигуряващия, пречупва се през нея и продължава нагоре към катерещия се. Ако катерачът падне, триенето на въжето в устройството помага на човека долу да го задържи, прилагайки сравнително малко сила.

„Алпийското катерене е екстреман спорт в пълния смисъл на думата“ – заявява Вакрилов. Рискът за живота на практикуващия е обективен. Той сам си поставя опорните точки, и то докато виси на ръцете си – а френдовете и клиновете нямат сигурността и здравината на вкопани или хи-

РОДЕНИ да бъдат СВОБОДНИ

*Хиляди делфини са били
уловени, за да участват в шоу
програми в морски паркове.
Сега някои от тях се
подготвят да се върнат у дома*

МОРГАН *Холандия*

Уловена край холандския бряг, тази женска косатка била изпратена в Испания, след като властите се притеснили, че няма да преживее завръщането в морето. Косатките са най-големите делфини.

МАРТЕН ВАН ДИЙЛ, AFP/GETTY IMAGES

ТОМ И МИША *Турция*

Том и Миша плуват в своята кошара край брега на Егейско море. В плен делфините дотолкова свикват да се хранят с мъртва риба от ръката на тренъора, че дори не смятат живите риби за храна. Преди да бъдат пуснати на свобода, тренъорите трябва да ги научат отново да ловуват.

ДЖЕФ ФОСТЪР

за техните интелектуални и познавателни способности. Делфините са сред най-интелигентните видове на планетата: със собствено самосъзнание, изключително социални и с мозъци, които са подчертано големи и сложни за телесните им размери. Способни са на задълбочено общуване и използват идентификационни подсвирквания, които са аналози на личните имена. Могат да се разпознават в огледалото и да схващат

вид делфини – в Исландия. През следващите 14 години Фостър помогнал за пленяването – от крайбрежните води както на САЩ, така и на Исландия – на около 25 косатки за „Морски свят“ и други морски паркове. Освен това хващал по-малки делфини, морски лъвове, тюлени и други животни, за да бъдат показвани в плен.

Въпреки че Фостър се опитвал да не се заиграва много с въпроса дали Том и Миша му помагат

Том и Миша, в плен от 2006 г., дадоха шанс да повишим знанията си как да научим един делфин отново да бъде див.

абстрактни идеи, а освен това са демонстрирали разбиране за граматика и синтаксис.

През последните 50 години едва около трийсетина делфина са били пуснати на свобода след дълго пленничество – със смесени и често некатегорични резултати. Том и Миша осигурили възможността да издигнем на по-високо ниво изкуството и науката как да научим един делфин отново да бъде див, както и по-добре да формулираме поне една алтернатива на безсрочния плен. „Подобни неща докосват сърцата на хората – казва Травърс. – Ако успеем да направим най-доброто за Том и Миша, това може да вдъхнови хората и да ги накара да поставят под въпрос показването [на делфини в плен].“

И ако Том и Миша осигурили на „Родени на свобода“ шанса да променят бъдещето, то те също така дали на Джеф Фостър възможност за частично изкупление. Той има дълга руса коса, спокоен нрав и загара на човек, който страда от силна алергия към тесните затворени офиси. Син на сиагълски ветеринар, той винаги обичал да научава нови неща за животните и на 15-годишна възраст постъпил на работа в Сиагълския морски аквариум. През 1976 г., когато бил на 20, се включил в кампания за улавяне на косатки – най-големия

да изплати кармичния си дълг, работата му носела удовлетворение. Уловил първата си косатка, тъй като било интересен начин да си изкарваш прехраната и защото чистосърдечно вярвал, че така най-добре ще научи повече за това малко познато животно. Но докато слушал жалните викове на младите индивиди, самотни и оковани на борда на лодката, разбрал, че моралното уравнение е сложно. Полагал всички усилия с ръце и глас да успокои злочестите млади косатки и отказвал да прилага методите на други хора, които смятали, че ако ги лишават от храна, косатките ще се пречупят и ще станат по-покорни. И все пак – както признава той – „колкото повече го правиш, толкова повече осъзнаваш, че разделяш семейства. Няма как да се чувстваш добре, когато откъсваш нещо от дивата природа.“

По ирония на съдбата богатият опит на Фостър в улавянето на делфини го правел изключително подготвен да „обърне“ процеса. Но също така бил и неудобен партньор за „Родени на свобода“. „Джеф беше в огромна степен част от индустрията с пленени животни и това силно ни притесняваше – казва Алисън Худ, надзорничка на проекта от страна на „Родени на свобода“. – Той обаче притежаваше абсолютно необятни познания, а ние бяхме поели отговорност за Том и Миша и тя изискваше да им дадем най-добрия шанс, независимо от всичко.“

Тим Цимерман е автор на много текстове за бизнеса с пленени делфини и косатки. Той е асоцииран продуцент на документалния филм Blackfish.

ДЖИЙН ЧУНГ

В басейн в Сеулския зоопарк Таесан (на преден план) и Боксун отново се учат да ядат жива риба. По план ще бъдат освободени край о-в Чеджу през това лято. Ако всичко мине добре, те ще се присъединят към Чунсам в родната си група.

опашки, за да натрупат мускули и издръжливост. „Единственият начин е първо да ги тренираме, за да можем после да ги отгучим“ – казва той.

Интензивните тренировки изискват калории, така че първата задача била да бъдат преодоляни зловитите хранителни навици на Том и Миша и те отново да се запознаят с рибите, които вероятно биха срещнали в Егейско море – например кефали, хамсии и сардини. Стратегията била да им предлагат местни риби. Ако ги изяждали, получавали за награда скумрия – рибата, към която привикнали в плен. За да наподобява непредсказуемостта на храната в дивата природа, Фостър разнообразявал количеството и честотата на храненията. „Когато попаднат в плен – казва той, – всичко става много подредено – от храненето до представленията. Развиват вътрешен часовник и могат да преценят кога точно ще бъдат нахранени. Трябва да променим това, тъй като знаем, че в естествената си среда един ден ядат повече, а друг – по-малко.“

Освен това Фостър искал да пробуди огромния капацитет на техните делфински мозъци. Пускал в клетката неща, които може би не били виждали от години – например октопод, медуза

или рак. Изрязвал дупки по дължина на пластмасова тръба, пълнел я с мъртва риба и я пускал във водата. Том и Миша трябвало да измислят какво да правят с нея, така че рибата да излиза през дупките.

Тръбата хранилка имала още две преимущества. Плувала на около метър и половина под повърхността и така напомняла на Том и Миша, че храната се намира под водата. Освен това допринасяла за прекъсването на връзката между хората и осигуряването на храна. „Трябва да ги накараме да разберат, че рибата не идва единствено от човек със сребриста кофа“ – казва Ейми Соустър, млада треньорка на морски бозайници, привлечена от Фостър за проекта.

Подготовката на Том и Миша била постепенен процес, който продължил през цялата пролет на 2011 г., с до 20 учебни сеанса на ден. Когато вече приближавали топлите месеци на лятото, Фостър се надявал, че Том и Миша ще са готови да отплават на свобода в началото на есента. Но наред летните жегите, когато температурата на залива се покачила до стресиращите за делфините 26°C и повече, двамата загубили апетит и били поразени от свирепа инфекция на кръвта,

ТИЛИКУМ САЩ

През 2010 г. тази косатка в „Морски свят“ причинила смъртта на треньор. В плен от над 30 години, според специалистите тя вероятно няма да оцелее на свобода. Защитниците на идеята твърдят, че трябва да бъде „пенсионирана“ в по-близките до природата условия на отглеждане в морето, най-добре в родните ѝ исландски води.

ФЕЛАН М. ЕБЕНХАНК, AP IMAGES

Фотографска памет

„Виждал съм целия свят – не какъвто е в момента, а какъвто е бил преди сто години“ – казва Бил Бонър, който завежда архива на National Geographic от 1983 г.

Със своята над стогодишна история архивите на NG стигат далеч назад; същото се отнася и за знанията на Бонър. По негова преценка през ръцете му (облечени в характерните бели ръкавици) са минали стотици хиляди изображения, но все още му струва усилия да се ориентира сред всичките 8 милиона снимки и илюстрации в сбирката. Повечето от тях остават непубликувани и никои друг не ги е виждал. „Разполагаме с около 12 000 илюстрации, имаме една от най-големите колекции от автохромни изображения – казва Бонър. – Имаме кадри от 70-те години на XIX в., както и ръчно оцветени черно-бели снимки.“

Той работи сам в помещение без прозорци и с контролирана температура в приземния етаж на централния офис на Дружеството във Вашингтон, където подбира снимки за външни клиенти, книги и за рубриката „Под лупа“ (8 този брой на стр. 114).

– Катрин Карлсън

Бил Бонър е заобиколен от милиони изображения – „живи призраци“, както ги нарича той, подредени в педантично категоризирани папки.

СНИМКА: ЕЙДРИЪН КООКЛИ, NGM

